

PARLAMENTAS IR NAUJŲ ISTORIJOS SPECIALISTŲ KELIAS Į VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETĄ 1930–1940 METAIS

Valdas Selenis

Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakultetas
Vilnius Pedagogical University Faculty of History
T. Ševčenkos 31, LT-03111 Vilnius
El. paštas: lietistkat@vpu.lt; selenis@vpu.lt

Santrauka

Reikšminiai žodžiai

Įvadas

Debatai dėl etatų Lietuvos Respublikos Seime

Naujųjų istorijos specialistų kategorijos

Kartų kaita ir socialinių ryšių reikšmė

Išvados

Santrauka

Po 1918 m. vasario 16 d. nepriklausomos Lietuvos Respublikos paskelbimo prasidėjo nacionalinio Lietuvos istorijos mokslo institucionalizacijos ir profesionalizacijos procesas. Iki 1939 m., kai buvo įsteigtas A. Smetonos lituanistikos institutas, Lietuvoje funkcionavo pagrindinė ir vienintelė mokslinių tyrimų institucija – Vytauto Didžiojo universitetas. Pirmieji naujosios kartos istorijos specialistai – šio universiteto absolventai į jo personalą priimti ketvirtajame dešimtmetyje. Straipsnyje aptariama, kaip etatų skaičių reguliavo Lietuvos Respublikos Seimas ir kaip etatų trūkumas lemdavo konkurencinę įtampą. Ketvirtojo dešimtmečio universiteto statutas reikalavo pretendams į personalo narius įgyti šioje mokslo institucijoje daktaro laipsnį. Disertacijų (jų Vytauto Didžiojo universitete apginta vos keletas) gynimo užkulisiuose pasireiškė „kartų konfliktai“ ir ideologinis tendencingumas. Etatus tvirtindavo Seimas. Ketvirtajame dešimtmetyje autoritarinio režimo sąlygomis vyresniojo mokslo personalo kandidatus tvirtindavo Prezidentas. Jaunesniojo mokslo personalo kelias į universitetą priklausė nuo studijų metais užmegztų socialinių ryšių.

Reikšminiai žodžiai: parlamentarizmas; akademinis gyvenimas; etatai; profesionalizacija.

Įvadas

1918–1940 m. Lietuvos Respublikos nepriklausomybės laikotarpis sutampa su nacionalinio Lietuvos istorijos mokslo profesionalizacijos ir institucionalizacijos proceso pradžia. Vienas iš žymiausių XX a. tarpukario jaunosios istorikų kartos atstovų Juozas Jakštas šį trumpą Lietuvos 20 metų nepriklausomybės laikotarpį pavadino „istoriniu sąjūdžiu“, nes tuomet, dažnai be tinkamo pasiruošimo, panašiai kaip „Aušros“ laikais, buvo imtasi savarankiškai tyrinėti Lietuvos istoriją^[1]. Tarpukariu taip pat pradėtas profesionalių istorijos tyrinėtojų rengimas. Pastarųjų buvo dar labai nedaug. Mokslo institucijų, kuriose vykdyti istorijos tyrimai, veikė vos kelios – pagrindinis ir per visą aptariamąjį laikotarpį vienintelis toks centras nuo 1922 m. buvo Lietuvos universitetas (Vytauto Didžiojo universitetas, toliau – VDU) ir jame veikė Humanitarinių mokslų, Teologijos-filosofijos ir Teisų fakultetai, taip pat – 1939 m. įsteigto A. Smetonos Lituanistikos instituto Istorijos skyrius. Maždaug 1930–1933 m. į universiteto personalą priimti pirmieji jo absolventai, būtent todėl ketvirtasis dešimtmėtis pasirinktas šio straipsnio temai atskleisti.

Kuo svarbi naujų specialistų įsidarbinimo problema? Pirmiausia tuo, kad, šalia specialybės išsilavinimo, ji yra vienas iš esminių profesionalizacijos elementų. Sekant plačiai priimtu sociologų apibrėžimu, „profesionalas“ – tai žmogus, turintis kokią nors profesiją ir iš jos pragyvenantis^[2]. Jeigu šiuo atveju turėsime omenyje istorijos mokslą, galima kelti klausimus: ar gali privatūs tyrėjai būti produktyvesni už institucinius ir kurių mokslinė produkcija kokybiškesnė? Peršasi atsakymas, jog pastarųjų, nes jie dirba žymiai palankesnėmis sąlygomis, kurias ir turi užtikrinti institucijos. Tačiau tarpukario Lietuvoje egzistavo priešprieša tarp institucijų ir į jas nepatekusių mokslininkų. Ją galima pastebėti žymiausio „neuniversitetinio“ (ne VDU) istoriko J. Stakausko 1933 m. apžvalginiam recenziniame straipsnyje apie Lietuvos istorikų publikacijas, skirtas kunigaikščiui Kęstučiui^[3]. Čia keltinas klausimas, nuo ko priklausė galimybės įsidarbinti mokslo institucijose? Esama įvairių teorijų, aiškinančių, kaip išugdomi ir įtraukiami nauji specialistai į mokslo institucijas. Antai JAV sociologas C. Raitas Milsas (Wright Mills) teigia, jog vadinamosios „akademinės klikos“ laikosi tam tikros strategijos: globoja konkrečiai tyrinėtojų grupei ar būriui priklausančius jaunesnius kolegas, teikia jiems rekomendacijas, sudaro geras darbo sąlygas, proteguoja ir palankiai recenzuoja „saviškių“ straipsnius ir knygas^[4]. Šis reiškinys iš dalies gyvavo ir tarpukario Lietuvos istorikų bendrijos kontekste. Tačiau pagrindinis veiksnys – etatus reglamentuojančios politinės valdžios struktūros. Nors tarpukariu VDU buvo pakankamai autonomiška mokslo institucija, daug kas priklausė nuo Seimo ir Prezidento. Etatus tvirtindavo Seimas, kai būdavo svarstomas universiteto statutas, kandidatus į vyresniojo personalo narius ketvirtajame dešimtmetyje teikdavo Prezidentas. Aktyvūs debatai dėl universiteto etatų vyko II (1924 m.) ir IV (1937 m.) Lietuvos Respublikos Seimų posėdžių metu. Juose atsispindėjo ideologinė priešprieša ir naujų specialistų kelio į Alma Mater sunkumai.

Istoriografijoje išsamiau aptartas užsienio profesorių pritraukimo darbui universitete aspektas. Šiuo atžvilgiu minėtini straipsniai, skirti rusų istorikams Ivanui Lappo ir Levui Karsavinui^[5]. Naujausiose publikacijose, skirtose pagrindinėms tarpukario Lietuvos istorijos mokslo institucijoms, apie naujųjų specialistų įsidarbinimą užsiminta fragmentiškai, pvz.: Povilo Lasinsko monografijoje apie istorijos mokslą Vytauto

Didžiojo universitete 1922–1940 m.^[6] Išeivijoje keletą žodžių apie 1937 m. kilusias diskusijas dėl Teologijos-filosofijos fakulteto likimo skyrė Juozas Grinius^[7]. Česlovas Mančinskas trumpai aprašė LKDP frakcijos Steigiamajame Seime pastangas įkurti katalikišką fakultetą^[8].

Rašant straipsnį remtasi II ir IV Lietuvos Respublikos Seimų stenogramomis, atspindinčiomis skirtingų politinių jėgų požiūrį į universiteto etatų problemą. Taip pat vertingi šaltiniai šiam tyrimui yra oficialioji ir neoficialioji korespondencija bei mokslo institucijų posėdžių protokolai ir dienoraščiai. Informatyvūs, nors ir atsargiai vertintini, yra istorikų atsiminimai. Pažymėtina, jog šaltiniai yra labai fragmentiški. Lietuvoje, skirtingai negu Švedijoje, kur išliko ištisi korespondencijos klodai^[9], sunkiau rekonstruoti neformaliuosius istorikų ryšius, todėl daugeliu atvejų tenka kelti prielaidas.

Straipsnio tikslas – atsakyti į klausimus: 1) kaip reguliavo etatų skaičių Vytauto Didžiojo universiteto istorijos katedrose Lietuvos Respublikos Seimas; 2) kokių kategorijų istorikams labiau sekėsi patekti į mokslo tyrimų institucijas: ką tik baigusiems universitetą absolventams ar baigusiems (arba ir nebaigusiems) užsienio universitetus „privatiems mokslininkams“; 3) kaip pasireiškė konkurencinė įtampa – ar buvo vadinamasis „kartų konfliktas“, taip pat, kokios buvo įsidarbinimo sąlygos ir kokią įtaką joms darė neformalūs istorikų ryšiai.

Debatai dėl etatų Lietuvos Respublikos Seime

1924 m. gegužės 28 d. II Seime referuodamas Universiteto statuto projektą, krikščionių demokratų atstovas Antanas Šmulskštys teigė, kad „universiteto etatai yra iššaukti paties gyvenimo. Universitetas tvarko save savaimingai, bet nesant ligi šiol etatų, įvykdavo praktikoj gana daug nesusipratimų. Tas projektas numato kai kurią tvarką administracijos srity arba ir mokslo srity, numatydamas visą eilę katedrų, kas duos galimybės universitetui kviesti tokius profesorius, koki čia numatyti...“^[10]. Nuo mokslo institucijų ir etatų skaičiaus priklauso galimybės įsidarbinti jose naujiems specialistams. Vytauto Didžiojo universitete 4 fakultetai turėjo istorijos katedras: Teologijos-filosofijos fakultetas (toliau – TFF) – Krikščionybės pradžios, Vidurinių amžių bažnyčios, Naujųjų laikų bažnyčios, Tikybų ir Visuotinės istorijos; Humanitarinių mokslų fakultetas (toliau – HMF) – Lietuvos, Visuotinės, Meno istorijos ir Etnikos; Teisės fakultetas – Lietuvos teisės istorijos; Evangelikų teologijos fakultetas – Religijos ir bažnyčios istorijos katedras^[11] (apie etatų skaičių žr. 1 lentelę). Kaip matyti, 1924 m. HMF turėjo 9 vyresniojo mokslinio personalo etatus, TFF – 8, Teisių fakultetas – 5.

Valstiečių liaudininkų atstovas Vincas Kvieska ir krikščionis demokratas Zigmas Starkus Seimo posėdyje pastebėjo, kad kai kuriose katedrose per daug profesorių. V. Kvieskos nuomone, iš tiesų šis klausimas susijęs tik su TFF: „Tenai vienoj katedroj mes matom ordinarinių profesorių, ekstraordinariųjų, docentų ir tt. kaip visų šventųjų litanijoj“^[12]. HMF taip nėra, nes: „buvo kviesti universiteto atstovai ir prie kiekvieno profesoriaus ir docento etato buvo apsistota, smulkiai ištirta ir išnagrinėta“. V. Kvieska išreiškė ir visų kairiųjų partijų nuogastavimą, kad TFF stengiasi apimti visus humanitarinius mokslus ir siekia ilgainiui tapti atskiru universitetu. Pasak jo, LKDP tik švaisstanti lėšas, steigdama paralelinį universitetą. Į tai referentas A. Šmulskštys atsakė, kad, jo žodžiais tariant, teoriniuose (humanitarinių mokslų) fakultetuose turi būti keli profesoriai, o ne vienas, nes tai sudaro geresnes sąlygas mokslininkams konkuruoti^[13].

Patvirtinus universiteto statutą, debatai dėl etatų Seime nurimo, tačiau ši problema išliko ir 1927 metais paleidus III Seimą. Anot Z. Ivinskio, valdžiai reformavus VDU statutą (1931 m.), TFF filosofijos skyrius buvo susiaurintas, o studentų sumažėjo^[14]. Vietoje buvusių 37 vyresniojo mokslinio personalo etatų palikta tik 19. A. Jakulevičius naujausiame straipsnyje šia tema teigia, kad tai buvo Lietuvos valdžios nesutarimų su Šventuoju Sostu atgarsis^[15]. Etatų mažinimas šiame fakultete taip pat susijęs su tuometinio autoritarinio režimo vidaus politika. 1931 m. sausio 4 d. sakydamas kalbą J. Basanavičiaus vardo lietuvių mokytojų tautininkų sąjungos konferencijoje, Antanas Smetona pasmerkė katalikiškas sroves, „kovojančiomis su tautiškomis srovėmis netiesa ir prasimanymais“^[16]. Taigi VDU statuto reformų (1930 m. ir 1937 m.) metu TFF buvo patekęs į „apgultos tvirtovės“ padėtį. Periodinėje spaudoje jam prikišdavo paralelizmą su HMF katedromis. Žymus krikščionių demokratų veikėjas prelatas Juozas Laukaitis IV Seimo posėdžio metu kaltino Vyriausybę tendencingu požiūriu į TFF, tai yra ketinimus panaikinti Filosofijos skyrių. Anot jo, dvilypis TFF kaip tik ir buvo Vyriausybės ir Steigiamojo Seimo tolerancijos reiškinys. TFF reikalingas atsispirti materializmo bangai, kuri eina iš Rytų, ir fašizmo bangai, kuri eina iš Vakarų^[17].

Vis dėlto IV Seimas 1937 m. patvirtino TFF filosofijos skyriaus tikslingumą ir skyrė dar vieną etatą^[18]. Reiktų pažymėti, kad tuo pačiu metu etatas buvo pridėtas ir HMF Lietuvos istorijos katedrai^[19]. 1937 m. TFF panaikino daugelį vakuojančių katedrų, dėl kurių nuo seno priekaištavo kairiųjų partijų atstovai. Fakulteto tarybos posėdyje nutarta iš Bažnyčios istorijos katedros vieną vyresniojo mokslinio personalo etatą perkelti į Visuotinės ir Lietuvos istorijos katedrą (posėdyje pasiūlytas būtent toks šios katedros pavadinimas), panaikinti Religijų istorijos, Krikščioniškosios archeologijos ir Meno istorijos katedras, nes visų minėtų katedrų kursai yra iš visuotinės istorijos srities. Šių katedrų etatai perkelti į kitas katedras: Religijų istorijos katedros etatas – į Visuotinės ir Lietuvos istorijos katedrą, Krikščioniškosios archeologijos ir Meno istorijos – į Visuotinės ir lietuvių literatūros (filologijos) katedrą^[20].

Naujųjų istorijos specialistų kategorijos

P. Lasinskas, apžvelgdamas 3 ir 4 dešimtmečio VDU istorijos katedrų raidą, atkreipė dėmesį į tolydžio mažėjantį katedrų skaičių ir didėjantį mokslinį pedagoginį personalą, priimant jaunuosius specialistus^[21]. Nijolės Šaduikienės duomenimis, 1918–1944 m. universitete dirbo 4 istorikai, turintys mokslų daktaro laipsnį ir profesoriaus vardą, 16 – turintys tik mokslų daktaro laipsnį, 6 – turintys tik profesoriaus vardą, 4 – neturintys mokslinių vardų ir laipsnių, iš viso – 30 mokslininkų^[22]. Taigi etatų skaičius buvo nedidelis, todėl turėjo kilti vienokio ar kitokio pobūdžio konkurencinė įtampa. Trūkstant etatų, mokslo institucijose

atsiskleidžia ne tik konkurencija tarp jaunųjų mokslininkų, bet ir vadinamasis „kartų konfliktas“, nes imama konkuruoti ir su senąja profesūra.

Aptariamuoju laikotarpiu istorijos mokslo institucijų personalo nariais tapo 14 istorikų (žr. 2 lentelę). Dauguma jų buvo VDU absolventai, įsidarbinę po stažuotų užsienyje. Pagal VDU statuto reikalavimus docentu arba privatdocentu galėjo būti asmuo, turintis mokslo laipsnį ir viešai apgynęs habilitacinį darbą.^[23] Kauno universitete tai padaryti buvo sunku. Ryškiausi sudėtingo daktaro laipsnio siekimo tuometiniame VDU pavyzdžiai – J. Jakšto ir A. Šapokos atvejai. Nors abu buvo šio universiteto absolventai, pirmosios jų disertacijos buvo atmestos. V. Trumpos nuomone, universitete susidarė anomali padėtis, kai apie doktoranto darbą sprendė daktaro laipsnio neturintys, kartais „labai mėgėjiški“ profesoriai.^[24]

Disertacijas sunku gintis buvo ne tik HMF, bet ir TFF – tai liudija gana ilgai „privataus mokslininko“ statusą turėjęs J. Matuso pavyzdys. 1931 m. baigęs studijas, jis parašė disertaciją „Lietuvių rusinimas per pradžios mokyklas“. Apgynęs disertaciją, J. Matusas kreipėsi į V. Biržišką, prašydamas padėti ją išleisti, nes turėjo problemų dėl jos publikavimo.^[25] Šiuo reikalu jis nerado paramos nei TFF, nei Lietuvių katalikų mokslų akademijoje, nei „Athenaeumo“ redakcijoje. J. Matuso teigimu, taip atsitiko todėl, kad jis „per smarkiai“ gynė savo disertaciją. Apie tai jis laiške užsiminė A. Janulaičiui: „...Kadangi savo straipsniu apie Kojalavičių („Praeityje“) ir disertacijos gynime užsitraukiau Teol.-Filosofijos Fakulteto nemalonę (...) gali būti, čia daug nusvėrė mano politiškas neutralumas (...) kadangi esu pasiryžęs per visą gyvenimą atsidėti Lietuvos švietimo istorijos tyrinėjimui, tai pirmo svarbaus tos rūšies veikalo likimas, gali būti, nulems mano ateitį“.^[26] Akcentuodamas savo politinį neutralumą, J. Matusas norėjo pabrėžti A. Janulaičiui, kad jis nėra klerikalas politine prasme ir tai jam trukdė gintis disertaciją TFF. Nors oficialūs J. Matuso oponentai – J. Totoraitis, J. Dovydaitis ir P. Penkauskas jo disertaciją įvertino patenkinamai, tačiau tų pačių metų gruodžio mėnesį apeliacinė komisija disertaciją peržiūrėjo ir fakulteto taryba suteikė daktaro laipsnį su pažymėjimu „gerai“.^[27]

Rašydamas laišką J. Matusas dar nežinojo A. Janulaičio „atskiros nuomonės“ apie savo (ir A. Kučinsko) disertacijos gynimą: „...Univers. Statute 88 str. 2 p. nepasakyta, jog Fakultetas gali nustatyti visokias specialybes, kokias tik panorės, jį riša Statutas (...) J. Matuso darbas negalėjo būti Teol.-Filos. Fakulteto priimtas kaip disertacija, nes lietuvių mokslo sritį, kurios fakultetas neturi – Lietuvos istoriją (...) Yra berods kitas pavyzdys tame pat Teol. Filos. Fakultete, rodąs dar aiškiau, kaip negalima Statuto aiškinti: 1936 m. p. Kučinskas už istorinį darbą apie Kęstutį gavo ne be istorijos, kaip p. Matuso, o filosofijos daktaro laipsnį. Filosofijos katedra yra, tik monografija apie Kęstutį neužiima filosofijos dalykais, taigi padaryta prieš Univers. Statutą“.^[28] Taigi galima teigti, kad jeigu fakultetas ir būtų atsižvelgęs argumentuotas A. Janulaičio pastabas, istorinės tematikos disertacijų VDU būtų apginta perpus mažiau (tik J. Jakšto ir A. Šapokos). Ši problema buvo aptarinėjama ir Seime, antai jo narys Mykolas Gilyš, vykstant debatams dėl TFF likimo, Seimo nariams netiesiogiai priminė J. Matuso atvejį: „Aš noriu atkreipti gerbiamų tautos atstovų dėmesį dar į vieną tikrai esamą dalyką, kad aukštojo mokslo laipsnį gavusių absolventų ligi šiol humanitarinių mokslų fakultete mes žinome vieną, tai yra daktaro laipsnį turintį; tuo tarpu, tuo pačiu teologijos-filosofijos fakultete ligi šiol baigusių daktaro laipsniu yra 4. Ir nepasakysite, kad jie yra silpnesni, nes iš tų baigusių vienas yra pakviestas į humanitarinių mokslų fakultetą istorijos dėstyti“.^[29]

Vis dėlto visais minėtais atvejais reikia turėti omenyje, kad istorikų kvalifikacijos kėlimo problemos nebuvo išimtis – VDU iš humanitarinių mokslų sričių iš viso apginta tik 13 disertacijų ir jų gynimas tapdavo svarbiu įvykiu Lietuvos moksle.^[30]

Sunkiausiai į Lietuvos mokslo institucijas įsidarbinti sekėsi specialistams, įgijusiems kvalifikaciją užsienyje. Tokia padėtis tęsėsi visą nepriklausomybės laikotarpį. Antai vienas pirmųjų užsienyje (Švedijoje) mokslus baigusių Lietuvos etnologų Karolis Mekas 1940 m. pradžioje skundėsi švietimo ministrui: „...tyčiojimasis iš žmoniškumo, iš valstybinių pareigų, kai valstybės lėšomis baigus aukštąjį mokslą esi laikomas pusmečiais, gal ir metais, be darbo, tuo tarpu kai tos specialybės vietas užima nekvalifikuoti, net po dvi aukštas tarnybas turintys asmenys...“.^[31] Kaip išimtį galima paminėti tik Paryžiaus universitete specialybės išsilavinimą įgijusį meno istoriką Jurgį Baltrušaitį, kurį komisija (L. Karsavinas, V. Sezemanas ir P. Galaunė) nutarė atleisti nuo habilitacinio darbo gynimo ir, atsižvelgiant į jo mokslines publikacijas, suteikti privatdocento vardą.^[32]

I. Lappo – vienintelis užsienio istorikas aptariamuoju laikotarpiu pradėjęs dirbti VDU. Jo kelias į šį universitetą nebuvo lengvas, nes baimintasi „rusiškųjų įtakų“ ir konkurencijos jaunajai specialistų kartai.^[33] I. Lappo iš pradžių optimistiškai žiūrėjo į būtiną reikalavimą išmokti lietuvių kalbą: „...kliūtimi (skaityti paskaitas) gali būti mano lietuvių kalbos nemokėjimas. Bet ši kliūtis lengvai įveikiama, nes gyvenant Lietuvoje, aš, žinoma, greitai galėčiau įvaldyti lietuvių šnekamąją kalbą tiek, kad galėčiau suprasti studentus ir turėčiau galimybę su jais aiškintis“.^[34] Nepaisant to, kad šio reikalavimo rusų istorikui nepavyko įvykdyti, jis, kaip ir L. Karsavinas, svariai prisidėjo prie jaunosios Lietuvos istorikų kartos ugdymo.^[35]

Pažymėtina, kad, priimant naujus specialistus į universiteto mokslinį personalą, ne paskutinės reikšmės turėjo Vyriausybės ir Prezidento institucijų pozicija. IV Seimo posėdžio metu švietimo ministras J. Tonkūnas pareiškė: „Norint, kad mokslo personalo komplektavimo kontrolė esmingai galėtų pasireikšti, reikia, kad ta kontrolė būtų taikoma mokslinės karjeros pradžiai. Vadinasi, ten, kur vyksta svarbioji atranka būsimų kandidatų į vyresnįjį mokslo personalą. Tuo tikslu įvestas jaunesniojo mokslo personalo narių tvirtinimas“.^[36] Seimo patvirtinto Universiteto statuto 20 str. numatyta, kad švietimo ministras galėjo pristatyti Respublikos Prezidentui skirti savo pasirinktus profesorių ir docentų kandidatus, jei fakulteto taryba vieną semestrą nepristato kandidato arba jei pristatyto Prezidentas du kartus neskiria.

Kartų kaita ir socialinių ryšių reikšmė

1930–1931 m. mirė du iškilūs, daug nusipelnę rengiant jaunąją kartą istorikai – A. Alekna ir J. Yčas.^[37] Tuo metu visuomenėje ir spaudoje kilo nepasitenkinimas dėl nepakankamo jaunojo personalo rengimo.^[38] Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje jau buvo atėjęs laikas kartų kaitai (žr. 3 lentelę). Jaunosios istorijos specialistų kartos atstovų mokslo tyrimų institucijose per visą šį laikotarpį daugėjo, kol susilygino su

vyresniąja karta. A. Šapoka I. Jonyno 50-mečio minėjime pažymėjo, kad jubilatas iš savo mokinių buvo sulaukęs ne tik pagarbos, bet ir mokiniško prisirišimo. A. Šapoka taip pat pabrėžė, jog „... darbo klestėjimo sąlyga ir laidas yra glaudus (ne maištingas) kontaktas bei sutarimas tarp bedirbančių bei vadų ir naujai ateinančių paramos jėgų“^[39]. Šiame A. Šapokos teiginyje galima įžvelgti užuominą apie „kartų konfliktą“. Jau minėta, jog jaunosios istorikų kartos atstovai priekaištavo dėl daromų kliūčių siekti daktaro laipsnio. Z. Ivinskio nuomone, Vakarų Europos universitetuose, turinčiuose galias tradicijas, tikrai atrodytų nenormalu, kad universitetą baigęs ir gerai pasiruošęs gabus istorikas turėtų dar praleisti 8–9 metus, kol jam pasiseks įgyti mokslo laipsnį^[40]. Kita vertus, vyresnės kartos Kauno universiteto profesūra dažnu atveju ir neturėjo galimybių įgyti reikiamą formaliąją kvalifikaciją. Šią mintį TFF tarybos posėdyje išsakė Stasys Šalkauskis: „Jaunesnioji mūsų mokslininkų karta, palyginant su senesniąja karta, turi patogesnes sąlygas ta prasme, kad laiku sugeba apsiungti į mokslinę karjerą: ir iš anksto ruošti profesūrai; tuo tarpu kad vyresnioji profesorių karta tos galimybės daugumoje atsitikimų nebuvo turėjusi. Bet užtat jaunesnioji mokslininkų karta, kaip ir vyresnioji karta, savo pasiruošime prie profesūros mažai tegali naudotis vyresniosios kartos vadovavimu, nes, vyresnioji karta, neišėjusi pati normalaus ir sistemingo paruošimo prie profesūros nepakankamai tegali padėti savo vadovavimu“^[41].

HMF reikšmingiausias „instrumentas“ tuometinių Lietuvos istorikų profesionalizacijai buvo 1925 m. J. Yčo įkurtas istorijos kabinetas, pavadintas „istorijos seminaru“^[42]. J. Yčas vadovavo užsiėmimams (seminarams) ir rūpinosi kabineto komplektavimu. Seminaruose profesorius su studentais nagrinėdavo pirminius šaltinius, ugdė jų analizės įgūdžius. Tačiau seminaro reikšmė buvo kur kas didesnė negu vieno fakulteto poreikių tenkinimas. Tai pabrėžė ir J. Yčo įpėdinis I. Jonynas, švietimo ministrui rašęs: „Istorijos seminaras prie HMF'o stengiasi surinkti visą spausdintą medžiagą, kurią tik galima gauti mūsų sąlygomis ir padaryti jį prieinamą kiekvienam kas tik dirba Lietuvos istorijos mokslo srity. Seminaro rinkiniais naudojasi ne vien HMF profesoriai ir studentai, bet ir viso universiteto profesoriai ir asmenys, anksčiau baigę universitetą ir studijuoją toliau Lietuvos istoriją. Istorijos seminaras jau yra pasidaręs Lietuvos istorijos studijų centras“^[43]. Kai 1940 m. kovo mėnesį Vilniaus universiteto fakultetinės bibliotekos buvo perorganizuojamos į bendrosios universiteto bibliotekos skyrius, iškilio grėsmė HMF istorijos seminaro bibliotekai. L. Karsavinas buvo priverstas pasirašyti knygų perdavimo aktą. Nuo tos akimirkos seminaras nustojo egzistuoti. L. Karsavinas skundėsi: „Mūsų Fakultetų katedrų skyrių susirinkimai sušaukiami labai retai ir tik konkrečiais bei specialiais klausimais...dienotvarkė ir privalumas perdaug juos varžo, kad galėtų iš čia augti nuolatinis mokslo personalo bendravimas mokslo ir dėstyto srity; dar mažesnis yra mokslo personalo bendravimas su studentais“^[44]. Taigi seminaro, kaip institucijos ir studijų formos, reikšmė naujiems specialistams atrinkti ir socialiniams ryšiams užmegzti bei įsidarbinti universitete buvo labai svarbi. Pavyzdžiui, J. Matusą jo habilitacinio darbo gynimo metu komisija (I. Jonynas ir L. Karsavinas) pavadino „tikrąja to žodžio prasme savamokslu“, nes jis nebuvo lankęs šiame fakultete seminaro^[45]. Tačiau komisija, „norėdama pritraukti kiek galima daugiau darbuotojų Lietuvos istorijos tyrinėjimo darbu“, disertaciją įvertino teigiamai ir leido J. Matusui dirbti privatdocento teisėmis.

Vyresnieji istorikai, reguliuodami naujų specialistų priėmimą, ne visuomet jiems „statydavo užtvaras“, priešingai – globodavo gerai seminaruose pasirodžiusius jaunesniosios istorikų kartos atstovus. Antai I. Jonynas, rūpindamasis A. Šapokos vieta VDU, 1932 m. laiške ragino pastarąjį nedelsiant konkuruoti su J. Jakštu dėl Lietuvos istorijos katedros vyresniojo asistento etato^[46]. 1935 m. A. Vasiliauskui apgynus disertaciją užsienyje, I. Jonynas jį pasveikino: „...Džiaugiuosi, kad Vienos universitetas iškilmingai pabrėžė Tamstai ir mums visiems taip pageidaujamą aktą“^[47]. A. Vasiliauskas netrukus tapo HMF Lietuvos istorijos katedros darbuotoju. I. Jonynui taip pat patiko, kad jo studentas V. Trumpa kritiškai įvertino „jaunųjų istorikų būrelio“ kūrinių – „Lietuvos istoriją“, be to, kad tai darydamas rėmėsi jo teiginiais^[48]. 1937 m. I. Jonynas pasirūpino, kad V. Trumpai būtų suteikta stipendija studijoms Paryžiuje^[49].

1936 m. kovo 23 d. viešame TFF posėdyje daktarato disertaciją „Kęstutis“ gynė A. Kučinskas. Darbo oponentu „ex officio“ buvo jo mokytojas prof. J. Totoraitis^[50]. Ši aplinkybė palengvino disertantui sąlygas gintis darbą. Tai buvo pirmoji universitete nedirbusio istoriko disertacija^[51]. Tačiau tikriausiai ir jos nebūtų buvę, jeigu ne nuolatinis J. Totoraičio skatinimas^[52]. Kita vertus, įgytas daktaro laipsnis A. Kučinskui nepadėjo gauti asistento etato tame pačiame fakultete, – 1939 m. konkursą laimėjo S. Sužiedėlis^[53]. Į TFF dar 1930 m. bandė patekti kitas privatus mokslininkas – J. Stakauskas, jis prašėsi priimamas į šį fakultetą dėstytoju ir rekomendacijos vykti į užsienį rašyti habilitacinio darbo. Tačiau fakulteto taryba, „iš esmės pritardama prašytojo mokslo pastangoms“, nenorėjo patenkinti prašymo^[54]. Matyt, J. Stakauskui nepavyko todėl, kad jis norėjo gauti etatą VDU, nebūdamas jo absolventu. Šio ketinimo įgyvendinti neleido gana menki tuometiniai jo socialiniai ryšiai.

Išvados

- 1918–1940 m. Lietuvos nacionalinio istorijos mokslo profesionalizacijos pradžios laikotarpiu dėl mokslo tyrimų institucijų trūkumo specialistams trūko darbo vietų (etatų).
- Politinė vykdomoji valdžia neplėtojo profesionalaus istorijos mokslo kaip prioritetinės humanitarinių tyrimų šakos, nes aukštesnė – įstatymų leidžiamoji – valdžia vadovavosi ideologinėmis nuostatomis: Lietuvos Respublikos II Seime kairiųjų partijų atstovai – valstiečiai liaudininkai stengėsi apriboti Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto etatus, o krikščionys demokratai tam priešinosi, argumentuodami mokslinio konkurencingumo išlaikymo svarba bei ideologiniais skirtumais.
- Autoritarizmas dar labiau siaurino istorijos tyrimų lauką, politizuodamas jų pobūdį ir nustatydamas jų kryptį politinės valdžios teigiamam įvaizdžiui kurti arba pagrįsti. Tad nebūtų galima teigti, jog neparlamentiniu laikotarpiu IV Seimas, kaip ir II Seimas, Teologijos-filosofijos fakultete etatų nesumažino (juolab dera prisiminti, kad IV Seimo sudarymo principai iš esmės skyrėsi nuo parlamentų, rinktų 1920–1926 metais). Problema ta, kad dar iki atsirandant IV Seimui, A. Smetonos autoritarinis režimas 1931

metais Universiteto statuto reformos metu panaikino dalį etatų šiame fakultete: kitaip tarus, buvo ką svarstyti, bet neigiamas veiksmas jau spėtas atlikti.

4. Istorijos specialistų skaičius ne tik atitiko Lietuvos istorijos šaltinių tyrimų poreikį, bet ir būtų pranokęs, jeigu šio mokslo plėtra būtų valstybės skatinama (ypač nedemokratinio laikotarpiu) arba bent jau neribojama. Į įsteigtus etatus pretendavo universiteto absolventai ir palyginti nemažos „privatinių istorikų“ kategorijos atstovai. Pastarąją sudarė tie patys ilgai negaudavę darbo absolventai, taip pat užsienyje specialybės išsilavinimą įgiję istorikai ir mėgėjiški tyrinėtojai. 1930–1940 m. laikotarpiu į istorijos mokslo institucijas įsidarbino 14 naujų specialistų. Dauguma jų – Vytauto Didžiojo universiteto absolventai; vėliau jie skaičiumi susilygino su vyresniosios kartos specialistais. Sunkiau įsidarbinti sekėsi seniau baigusiems šį universitetą „privatiems mokslininkams“, sunkiausiai – užsienyje įgijusiems kvalifikaciją ir nestudijavusiems Vytauto Didžiojo universitete specialistams.

5. Naujų specialistų atranka priklausė nuo simbolinį kapitalą sukaupusių ir atitinkamas pareigas užėmusių vyresniosios kartos atstovų. Pastarieji ne visada naujiems specialistams statydavo užtvartas. Svarbiausias veiksnys naujų specialistų atrankos procese – socialinių ryšių tinklas, užmegztas studijų universitete metu. Šiuo atžvilgiu pagrindinę reikšmę turėjo istorijos seminaras.

6. Parlamentinė santvarka iki perversmo sudarė moralines prielaidas plėtoti istorijos mokslą ir įtikinėti visuomenę tokių tyrimų nauda ir valstybinių užsakymų būtinybe, tačiau autoritarizmas visiškai apribojo istorikų darbo vietų kūrimą, vertindamas bei finansuodamas tik režimui palankius tyrimus.

1 lentelė. 1924 m. Lietuvos Respublikos Seimo patvirtinti etatai Vytauto Didžiojo universiteto istorijos katedrose¹

Fakultetas	Ordinarinis profesorius	Ekstraordinarinis profesorius	Docentas
TFF	7	1	-
HMF	5	-	4
Teisų	2	-	3

¹ II Seimo stenogramos. 102-asis posėdis, 1924 m. gegužės 28 d., p. 13–14.

2 lentelė. Naujų specialistų kategorijos Vytauto Didžiojo universitete 1930–1940 m.²

VDU absolventai, įsidarbinę netrukus po studijų baigimo	Privatūs mokslininkai	Užsienio universitetų absolventai	Užsienio mokslininkai
Z. Ivinskis (1933)	K. Jablonskis (1935)	J. Baltrušaitis (1933)	I. Lappo (1933)
J. Jakštas (1933)	J. Matusas (1937)		
A. Šapoka (1933)	S. Sužiedėlis (1939)		
J. Puzinas (1934)	K. Avižonis (1940)		
A. Vasiliauskas (1936)			
A. Plateris (1936)			

3 lentelė. Lietuvos istorikų, dirbusių Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 m., amžiaus grupių dinamika³

Amžiaus grupės	Gimimo laikotarpis	Asmenų skaičius 1920 - 1930 m.	Gimimo laikotarpis	Asmenų skaičius 1930 - 1935 m.	Gimimo laikotarpis	Asmenų skaičius 1935 - 1940 m.
Jaunoji	1895–1900	0	1900–1908	6	1900–1913	11
Vidurinioji	1880–1895	9	1890–1900	0	1895–1900	1
Vyresnioji	1860–1880	6	1870–1890	9	1870–1895	11

² CVA – Centrinis valstybės archyvas, Lit. – A. Smetonos Lituanistikos institutas, kitų pirmoji darbovietė – VDU. Skliausteliuose pažymėti istorikų įsidarbinimo mokslo institucijose metai.

³ Bendrą per visą lentelėje nurodytą laikotarpį mokslo institucijose dirbusių istorikų skaičius sudaro 30 asmenų. Duomenys apskaičiuoti iš šio straipsnio autoriaus magistriniame darbe „Lietuvos istorikų bendrija 1918–1940 m. (profesiniai kolektyvinės biografijos aspektai), Vilnius, 2005“ pateiktų biogramų.

- [1] Jakštas, J. Didžiausia Lietuvos istorijos monografija. *Lietuvių tautos praeitis*. Chicago, 1977, t. 4, kn. 1, p. 149.
- [2] Leonavičius, J. *Sociologijos žodynas*. Vilnius: Academia, 1993, p. 182.
- [3] Stakauskas, J. Mūsų kęstutinė literatūra. *Vairas*. 1933, t. 8, Nr. 4, p. 505.
- [4] Samalavičius, A. *Universiteto idėja ir akademinė industrija*. Vilnius, 2003, p. 97–105.
- [5] Ragauskas, A. Istorikas Ivanas Lappo (1869–1944). *Lietuvos istorijos metraštis*, 1993. Vilnius, 1994, p. 81–91; Lasinskas, P. Ivanas Lappo – Vytauto Didžiojo universiteto profesorius. *Lituanistica*. 1998, Nr. 3, p. 3–20; Lasinskas, P. L. Karsavino veikla Vytauto Didžiojo universitete. *Darbai ir dienos*. 1996, Nr. 2, p. 21–48.
- [6] Lasinskas, P. *Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais*. Vilnius, 2004, p. 55.
- [7] Grinius, J. Teologijos-filosofijos fakultetas. *Lietuvos universitetas 1579–1803–1922*. Red. P. Čepėnas. Chicago, 1972, p. 360.
- [8] Mančinskas, Č. *Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918–1940 metais*. Vilnius, 1996, p. 38.
- [9] Gunneriusson, H. The Historical Field. The Discipline of History in Sweden from the 1920's to the 1950's. Summary, Det historiska fältet. Svensk historievvetenskap från 1920-tal till 1957. *Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Historica Upsaliensia 204*. Uppsala: Uppsala universitet, Historiska institutionen, 2002, p. 225.
- [10] *II Seimo stenogramos*. 102-asis posėdis, 1924 m. gegužės 28 d., p. 10.
- [11] *Lietuvos universitetas 1579–1803–1922*. Red. P. Čepėnas. Chicago, 1972, p. 355–567.
- [12] *II Seimo stenogramos*. 102-asis posėdis, 1924 m. gegužės 28 d., p. 11.
- [13] *II Seimo stenogramos*. 102-asis posėdis, 1924 m. gegužės 28 d., p. 12.
- [14] Ivinskis, Z. Į klausimus apie istorijos mokslus nepriklausomoje Lietuvoje. *Į laisvę*. 1958, Nr. 16–17, p. 10.
- [15] Jakulevičius, A. Teologijos-filosofijos fakultetas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 m. *Lietuvos katalikų mokslų akademijos metraštis*. Vilnius, 2005, t. 26, p. 196.
- [16] Smetona, A. *Rinktiniai raštai*. Kaunas, 1990, p. 367.
- [17] Universiteto statuto projektas. *IV Seimo stenogramos*. 48-asis posėdis, 1937 m. rugsėjo 30 d., p. 41.
- [18] Grinius, J. Teologijos-filosofijos fakultetas. *Lietuvos universitetas 1579–1803–1922*. Chicago, 1972, p. 360.
- [19] VDU etatų pakeitimas. *IV Seimo stenogramos*. 52-asis posėdis, 1937 m. spalio 28 d., p. 72.
- [20] 1937 m. rugsėjo 11 d. TFF tarybos posėdžio protokolas. *LCVA*. F. 631, ap. 12, b. 548, lap. 144.
- [21] Lasinskas, P. *Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais*. Vilnius, 2004, p. 55.
- [22] Šaduikienė, N. Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universiteto netektys ir praradimai. *Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvos katalikų mokslo akademijos 70-metis*. Kaunas, 1993, p. 110–111.
- [23] Lasinskas, P. *Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais*. Vilnius, 2004, p. 26.
- [24] Trumpa, V. Istorikas J. Jakštas. *Aidai*. 1970, Nr. 8, p. 371.
- [25] J. Matusas kreipėsi į V. Biržišką todėl, kad jis jau buvo jam padėjęs rašant šią disertaciją: skolino knygas ir tarpininkavo tarp užsienio universitetų. 1931 m. gegužės 9 d. J. Matuso laiškas V. Biržiškai. *LMAB*. F. 163, b. 472, lap. 1.
- [26] 1935 m. liepos 22 d. J. Matuso laiškas A. Janulaičiui. *LMAB*. F. 267, b. 681, lap. 1.
- [27] 1931 m. sausio 20 d. TFF tarybos posėdžio protokolas. *LCVA*. F. 631, ap. 12, b. 548, lap. 541–542.
- [28] A. Janulaičio atskira nuomonė. J. Matuso asmens byla. *LCVA*. F–R. 856, ap. 2, b. 530, lap. 13. A. Janulaičiui VDU Teisių fakulteto taryba 1932 m. už monografijas „kurių kiekviena atskirai paėmus (...) pilnai atitiktų (...) griežčiausius reikalavimus daktaro disertacijoms statomus“ suteikė daktaro laipsnį. Išrašas iš 1932 m. gegužės 22 d. VDU Teisių fakulteto tarybos posėdžio protokolo Nr. 208. *LMAB*. F. 267, b. 11, lap. 1.
- [29] VDU etatų pakeitimas. *IV Seimo stenogramos*. 52-asis posėdis, 1937 m. spalio 28 d., p. 72.

- [30] Butkuvienė, A. *Lietuvos kultūros istorijos metmenys: 1904–1940*. Kaunas, 1997, 3 dalis, p. 97.
- [31] 1940 m. sausio 2 d. Karolio Meko laiškas švietimo ministrui. *LCVA*. F. 391, ap. 7, b. 3677, lap. 10.
- [32] 1932 m. spalio 28 d. HMF tarybos posėdžio protokolas. *VUB*. F. 96, b. VDU 17, lap. 181.
- [33] Lasinskas, P. *Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais*. Vilnius, 2004, p. 32.
- [34] 1932 m. lapkričio 4 d. I. Lappo laiškas švietimo ministrui iš Prahos. *LCVA*. F. 391, ap. 4, b. 1458, lap. 564.
- [35] Lasinskas, P. *Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais*. Vilnius, 2004, p. 32.
- [36] VDU etatų pakeitimas. *IV Seimo stenogramos*. 52-asis posėdis, 1937 m. spalio 28 d., p. 37–38.
- [37] Lasinskas, P. *Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais*. Vilnius, 2004, p. 55.
- [38] Sužiedėlis, S. Knygos autorius (pratarmė): Šapoka, A. *Senasis Vilnius*. New York, 1963, p. 275.
- [39] 1934 m. sausio 24 d. A. Šapokos kalba, pasakyta prof. I. Jonyno jubiliejaus minėjime. *LMAB*. F. 233, b. 9, lap. 1.
- [40] Ivinskis, Z. Adolfo Šapokos darbai Lietuvos istorijos srityje. *Aidai*. 1961, Nr. 6, p. 237.
- [41] Šalkauskis, S. Jaunesniojo mokslo personalo pasiruošimas profesūrai: pranešimas, perskaitytas 1936 m. spalio 27 d. TFF tarybos posėdyje. *Universiteto žinios*. Kaunas, 1936, Nr. 5, p. 133.
- [42] Aleksandravičius, E. Prie akademinės lietuvių istoriografijos ištakų. *Kauno diena*. 1995, Nr. 205, p. 8.
- [43] 1937 m. gruodžio 9 d. I. Jonyno memorandumas švietimo ministrui. *LCVA*. F. 391, ap. 4, b. 1517, lap. 376.
- [44] Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto tarybos posėdžių protokolai. *VUB*. F. 138, b. 3, lap. 1, 4.
- [45] Pranešimas HMF tarybai apie p. Jono Matuso habilitacijos darbą „Švitrigaila, d. I. k.“ privat. doc. teisėms įgyti (puslapiai nenumuoti). *VUB*. F. 96, b. 132.
- [46] 1932 m. birželio 3 d. I. Jonyno laiškas A. Šapokai. *LMAB*. F. 233, b. 9, lap. 11.
- [47] 1935 m. gruodžio 4 d. I. Jonyno laiškas A. Vasiliauskui. *LMAB*. F. 205, s.v. 11, lap. 5.
- [48] Selenis, V. Istoriko Vinco Trumpos mokslinio kelio pradžia. *Mokslas ir gyvenimas*. 2003, Nr. 12, p. 17.
- [49] Rudis, G. Vinco Trumpos sugrįžimas: Trumpa, V. *Apie laiką ir žmones*. Vilnius, 2001, p. 8.
- [50] J. Totoraičio asmens byla. *LCVA*. F. 1674, ap. 3, b. 54, lap. 23.
- [51] Ivinskis, Z. A. Kučinsko disertacijos įvertinimas. *Mūsų žinynas*. 1939, Nr. 12, p. 329.
- [52] 1926 m. birželio 26 d. A. Kučinsko laiškas Z. Ivinskiui. *LNB*. F. 29, b. 1171, lap. 4.
- [53] Selenis, V. Visuotinės istorijos dėstytojai Lietuvoje 1922–1939 m. *Visuotinė istorija Lietuvos kultūroje: tyrimai ir problemos*. Vilnius, 2004, p. 199.
- [54] 1930 m. rugsėjo 13 d. TFF tarybos posėdžio protokolas. *LCVA*. F. 631, ap. 12, b. 548, lap. 575.